

HALİDE EDİB ADIVAR'IN ROMANLARINA BATI EDEBİYATININ YANSIMALARI

M. Onur HASDEDEOĞLU*

ÖZ

Türk edebiyatı, Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından yüzünü tam anlamıyla Batı'ya döner. Batılı edebî türlerin ilk örnekleri, Türk edebiyatında öncelikle tercüme vasıtasıyla görülmeye başlanır. Tiyatro, şiir, kısa hikâye vb. Batılı türlerin tercümelerinin görülmeye başlandığı bu dönemde Türk okurunun en sevdiği tür, hiç şüphesiz, roman olur. İlk tercüme romanların hemen ardından, telif romanlar ardı ardına yayımlanmaya başlanır. Türk romanının ilk kusursuz örnekleri ise Servet-i Fünûn döneminde Halid Ziya tarafından kaleme alınır. Tanzimat döneminde toplumcu bir anlayışla kaleme alınan ve estetik değerleri ikinci plana atılan roman türü Servet-i Fünûn döneminde toplumdaki uzaklaşarak bireyin iç dünyasına yoğunlaşır. Milli edebiyat döneminde yine toplumsal meseleleri merkeze almaya başlayan Türk romanı, başlangıcından itibaren her koşulda Batı edebiyatından yoğun biçimde beslenmeye devam eder. Milli Edebiyat Dönemi'nin öncü isimlerinden Halide Edib de aldığı Batılı eğitimin bir sonucu olarak Batı kültür ve edebiyatını çok iyi bir biçimde özümsemiş yazarlarımızdandır. Bilhassa babasının etkisiyle aldığı İngiliz terbiyesi ve ardından eğitimi sürdürdüğü Amerikan Kız Koleji, onun İngiliz kültürü ve edebiyatını yakından tanınmasında ve benimsemesinde en önemli etkenlerdir. Her ne kadar Batı tarzı bir eğitim almış olsa da Türk-İslâm kültüründen kopmamış olması, Halide Edib'in Doğu ile Batı'yı zihninde özümseyip sentezleyebilmesi açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte, Batı edebiyatının yansımaları, Halide Edib'in ilk romanlarından itibaren görülmeye başlanır. Bu çalışmada Batı edebiyatının Halide Edib'in romanlarına somut yansımaları ortaya konarak, onun hangi Batılı yazar veya şairden ne şekilde faydalandığını tespit etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halide Edib Adıvar, Milli edebiyat, Batı edebiyatı, roman.

THE REFLECTIONS OF WESTERN LITERATURE ON THE NOVELS OF HALİDE EDİB ADIVAR

ABSTRACT

Turkish literature literally turns to the West after the declaration of the rescript of Gülhane. The first examples of Western literary genres are seen in Turkish literature primarily through translations. In this period when the translations of the western genres such as theater, poetry, short story etc. began to be seen, the favorite type of the Turkish reader becomes, without a doubt, a novel. Immediately after the first translated novels, copyright novels start to be published one after another. The first flawless examples of the Turkish novel were written by Halid Ziya in the period of Servet-i Fünun. In the Tanzimat era, the novel type Servet-i Fünun, which was written with a socialist approach and whose aesthetic values were put into the background, moves away from the society and concentrates on the inner world of the individual. The Turkish novel, which started to take social issues at the center in the national literature period, continues to be nourished intensely from Western literature in all circumstances from the beginning. Halide Edib, one of the leading names in the national literature period, is one of our writers who has absorbed Western culture and literature very well as a result of Western education. Especially the English education she received with the influence of his father, and Amerikan Kız Koleji, where she continued her education, are the most important factors in her close recognition and adoption of English culture and literature. Although she has received a Western style education, it is very important for Halide Edib to absorb and synthesize the East and the West in her mind. However, the reflections of Western literature begin to be seen from the first novels of Halide Edib. In this study, it is aimed to find out the concrete reflections of Western literature to Halide Edib's novels and to determine which Western writer or poet she benefited from.

Keywords: Halide Edib Adıvar, National Literature, Western Literature, novel.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, o.hasdedeoglu@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0002-4920-2741.

Giriş

Türk edebiyatının yüzünü Batı kültürüne dönüşü, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra başlar. Bu tarihten itibaren Batı kültürünü, sanatını, bilimini yakından takip etmeye başlayan aydınlar, Batı edebiyatına dair ilk örnekleri tercüme vasıtasıyla Türk edebiyatına getirirler. Türk edebiyatında, Fransız edebiyatı başta olmak üzere, Batılı türlerin tanınmaya başlanması bu şekilde, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşir. 1862 yılında Yusuf Kamil Paşa tarafından Fenelon'dan tercüme edilen *Telemak* romanından itibaren roman türü Türk okurunun en benimsediği Batılı edebi tür olarak ön plana çıkar. Batı tarzı ilk hikâye ve roman denemeleri 1870'te Ahmet Midhat Efendi tarafından yayımlanmaya başlanan *Kıssadan Hisse ve Letâif-i Rivayât* serisi ile başlar. (Tanpınar 2003: 286) 1872'de Şemsettin Sami'nin kaleme aldığı *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* ise edebiyatımızın ilk telif romanı olarak tarihe geçer. Bu dönemde edebiyatı prensip olarak "sosyal fayda" esasına dayandıran Tanzimat sanatçıları, dönemin sosyal ve siyasi koşullarının da etkisiyle bilhassa Fransız romantizmine yöneltilir. (Akyüz 2013: 41) Bu dönemin çeviri faaliyetlerine bakıldığında Fransız romantizminden ne kadar çok faydalandığı açık biçimde görülür.¹

Batılı edebi türlerin Türk edebiyatına etkisi bu dönemden itibaren büyük bir artış gösterir. Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal gibi Tanzimat sanatçıları roman türünün Türk edebiyatında nasıl bir gelişim göstermesi gerektiğine dair düşüncelerini ortaya koyarlarken Batı edebiyatından ne şekilde faydalanılması gerektiği üzerinde de dikkatle dururlar. II. Abdülhamit döneminde, istibdat rejiminin etkisiyle kademe kademe içine kapanmaya ve toplumsal bir edebi anlayıştan ferdi duygulanımlara doğru yönelmeye başlayan ikinci nesil Tanzimat aydınları, Batı sanat ve estetiği üzerine daha fazla kafa yormaya başlarlar. Bu dönemde bilhassa Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Talim-i Edebiyat, III. Demdeme* önsözü, "Takdir-i Elhan" eserleri, Batı edebiyatının kavranması hususunda son derece etkili olurlar. Rezaizade'nin Batı edebiyatı üzerine düşünceleri Servet-i Fünûn sanatçıları da derinden etkiler. Tanzimat döneminde ilk telif örnekleri görülmeye başlanan roman türünün ilk kusursuz örneklerini ise 20. yüzyılın başında Halid Ziya verir.

1901'de Servet-i Fünûn dergisinin kapatılmasının ardından bir anlamda sessizliğe gömülen Türk edebiyatı, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında hızlı biçimde gelişmeye devam eder. Dönemin sosyal ve siyasi koşulları dolayısıyla bu dönemden sonra ferdi duygulanımlar yerine toplumsal bir anlayışı tekrar merkeze almaya başlar. 1911'de *Genç Kalemler*'de yayımlanan "Yeni Lisan" makalesinden sonra başlayan Milli Edebiyat Dönemi ise Batı edebiyatından beslenen sanatçıların toplumsal ve milli hassasiyetleri çerçevesinde toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek, zor günlerde halkın maneviyatını güçlendirecek türde bir edebi anlayışı merkeze alır. Bu sebeple "Yeni Lisan" hareketi, Milli Edebiyat Dönemi'nin doğuşunu sağlayan ve prensiplerini belirleyen bir çıkış noktası niteliğindedir. (Argunşah 2007: 194)

Milli Edebiyat Dönemi'nin en önemli kalemlerinden olan Halide Edib, Batı tarzı bir eğitim almış, Batı kültürünü özümsemiş ancak kendi geleneklerini ve kültürünü de bünyesinde muhafaza edebilmeyi başarabilmiş önemli bir sanatçıdır. "*İki zıt kültür Halide Edib'in emsalsiz zihninde mükemmel bir birleşim oluşturmuştur. Halide Edib kendi milletini çok iyi anlamış, tanımış ve onun için çalışmıştır.*" (Enginün 2011: 208) Bu bakımdan onun, Türk kadını başta olmak üzere, Türk toplumunun meselelerini merkeze aldığı eserlerinde Batılı bir bakışın, gelenek ile harmanlanmış

¹ 19. yüzyılda Türkçeye çevrilen Fransızca eserlerin listesi için Bkz. Perin 1946: 204-232.

yeni bir tezahürü görülür. Batı dünyasıyla küçük yaşlarında tanışan Halide Edib, yazarlığa başladığı dönemde de Batı kültür ve edebiyatından beslenmeye devam eder.

Babasının eğitim konusundaki hassasiyeti dolayısıyla Halide Edib, küçük yaşlarından itibaren, eve gelen özel hocalar vasıtasıyla kapsamlı bir tahsil görmeye başlar. Arapça derslerine devam eden Şükrü Efendi'nin yanı sıra, bu dönemde İngiliz bir kadın hoca eve yerleşir. Yazar, bu İngiliz hocanın İngiliz edebiyatına, bilhassa Shakespeare ve George Eliot'a dair okuttuğu parçaların, kendisinin gelecekteki romancılığının temellerini attığını anılarında belirtir. (Adivar 2007: 143) Fransız edebiyatı dersleri için yine bu yıllarda eve gelip gitmeye başlayan Rıza Tevfik de Halide Edib üzerinde derin bir etki yaratır. Yazar, İngiliz Filozofu Herbert Spencer'dan kendisine saatlerce bahseden hocasından yalnız Batı felsefesi ve edebiyatını değil; Doğu felsefesinin mistisizmi ile edebiyatı hakkında da çok şeyler öğrendiğini söyler. (Adivar 2007: 145)

Evlendikten sonra İngiliz edebiyatından ziyade Fransız edebiyatına yöneldiğini söyleyen Halide Edib, özellikle Fransız edebiyatının fikir hürriyeti ve fikir namusu üzerinde duran taraflarının kendisini cezbedtiğinin altını çizer. İlk etapta Alphonse Daudet'den etkilenen yazar, Fransız edebiyatında kendisini en derinden etkileyen sanatçının ise Emile Zola olduğunu anlatır. (Adivar 2007: 163-166) Çocukları doğduktan sonra annelik yönü ağır basan ve ev ile meşgul olduğu dönemde kendisine ayırabildiği zamanlarda iç dünyasına yeniden yöneldiğini söyleyen Halide Edib, bu dönemde Emile Zola'dan sonra yeniden Shakespeare'e döndüğünü ve hatta sadece zevk için onun eserlerini tercüme etmeye başladığını anlatır. (Adivar 2007: 166-167) II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında bilhassa kadın ve kadın hakları konusunda *Tanin*'de yayımladığı makaleler dolayısıyla 31 Mart Vakası'nda ölümle tehdit edilen Halide Edib, çocuklarıyla birlikte Mısır'a kaçar. O günlerde İngiliz dostu Isabel Fry tarafından İngiltere'ye davet edilen yazar, bu daveti kabul eder. İngiltere'de bulunduğu sürede dönemin pek çok ünlü ismiyle tanışma fırsatı bulan Halide Edib üzerinde en büyük tesiri yaratan isim ise, hiç şüphesiz, İngiliz filozof Bertrand Russell olur. (Adivar 2007: 203-205) Bu doğrultuda Batı edebiyatının izleri, Halide Edib'in beslendiği Batılı yazarlar, ilk eserlerinden itibaren görülmeye başlanır.

Bu doğrultuda, kısaca "metinlerarasılık" kavramına da değinmek gerekir. Zira Mihail Bahtin'in "söyleşimcilik" düşüncesinden etkilenerek "metinlerarasılık" terimini ilk kez 1966'da kullanan Kristeva, her metnin alıntılamalardan oluşan bir mozaik olduğunu ve dolayısıyla kendinden öncekilerle sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu söyler. Kristeva'nın düşüncesinden hareketle metinlerarasılık kavramı üzerine düşünen Roland Barthes da "her metin bir metinlerarasıdır" teorisini ortaya atar. (Özdemir 2011: 19-21) Yukarıda da ifade edildiği üzere Halide Edib, yazarlık ediminin öncesinde Batı edebiyatıyla sıkı bir ilişki kurmuştur. Dolayısıyla, yazarlık hayatına başladıktan sonra, onun eserlerinde, beslendiği kaynakların çeşitli biçimlerde yansımaları söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı, Batı edebiyatının Halide Edib'in romanlarına yansımaları biçimlerinin ortaya konarak Batı edebiyatından ne ölçüde faydalandığını tespit etmektir. Yazarın, göndermelerde bulunduğu Batılı sanatçılar, romanların yayım tarihine göre kronolojik olarak sıralandığı bir tablo ile somutlaştırılarak, çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Halide Edib'in Romanlarına Batı Edebiyatının Yansımaları

Seviye Talip (1910)

Halide Edib'in eserlerinde Batı edebiyatının yansımaları, ilk romanlarından itibaren görülmeye başlanır. Yazarın 1910 yılında yayımlanan *Seviye Talip* romanında, anılarında da o yıllarda yeniden yöneldiğini söylediği Shakespeare'in yansıması görülür. Romanın başkışisi ve anlatıcısı Fahir, halasının kızı Macide ile evlidir. Batılı fikirlerle yetişmiş olan Fahir, felsefe eğitimi almak bahanesiyle evden uzaklaşmak için İngiltere'ye gider ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, ülkesinde hürriyet anlamında köklü bir değişiklik yaşanacağını hayal ederek İstanbul'a döner.

Döndükten sonra, karısını Batılı biçimde eğitmeye karar veren Fahir, karısıyla beraber sıkça katıldığı toplantılardan birinde, Seviye Talip ile karşılaşır. Fahir, kocasını terk ederek sevdiği adamla nikâhsız yaşama cesaretini gösteren Seviye Talip'in davranışını ilk etapta toplum ahlâkına aykırı bulur. Ancak Seviye Talip ile samimiyeti arttıkça ona âşık olan Fahir, içindeki bu imkânsız aşkı, iyi bildiği İngiliz edebiyatından, Shakespeare'in *Antonius ile Kleopatra* tragedyası ile bağdaştırır. Seviye ile yalnız kaldıkları bir vakitte Fahir, âşık olduğu kadının önünde diz çökerek *Antonius ile Kleopatra*'dan bir tirat ile duygularını itiraf eder: *"Teşekkür ederim. Halimi anladınız. Fakat bu öyle bir delilik ki beni ya ölüme, ya cinayete sürükleyecek. Yalnız bir şeye memnun olun ki o, hiçbir vakit acılarımı bilmeyecek."* (Adivar 1987: 72)

Seviye Talip tarafından uygun bir dille reddedilen Fahir, içinde büyüyen imkânsız aşkın aleviyle gün geçtikçe kavrulmaktayken, hep *Antonius ile Kleopatra* tragedyasını düşünür ve bu eserle kendi aşkı arasında münasebet kurar:

"Hep zihnim Antonius ile Kleopatra ile meşgul. Hep, o koca kahramanın, savaş meydanını, askerlik namusunu bırakarak, korkak bir çocuk gibi, Kleopatra'nın arkasından kaçmasını düşünüyorum. Savaş meydanında ne şanlı geçmiş, ne kahraman bir kişilik, ne fedakâr kendine bağlı silah arkadaşları bırakmıştı. Fakat ben de ondan aşağı mı idim? Her şeyimi, karımı çocuğumu, hayatımı, ahlâkımı, her şeyi, evet her şeyimi onun ufak bir işareti ile atacak kadar düşkün ve zayıftım." (Adivar 1987: 74)

Nitekim Fahir de aşk acısına daha fazla dayanamayarak çareyi kendini Kleopatra'nın memleketi Mısır'a atmakta bulur. Fahir, Mısır'a gitmeden kısa bir süre önce karısı Macide ile Seviye Talip'in nikâhsız yaşadığı Cemal'le verdiği bir davete katılır. Fahir'in gideceğini öğrenen Seviye, Macide'ye *"Fahir Bey nereye gidiyor?"* diye sorduğunda Fahir, kendini tutamayarak, Seviye Talip'e *Antonius ile Kleopatra*'dan bir tiratla karşılık verir: *"Beni nerelere sürükledin, ey Mısır?"* Bu cümle üzerine Seviye Talip ile Fahir arasında tragedyaya adeta bir kere daha sahnelenir:

"Efendim, efendim, benim korkak gemilerimi affediniz, beni izleyeceğinizi bilmiyordum."

Ben de o zaman, ruhumun gözlerime toplanmasına engel olamayarak dudaklarımın arasından devam ettim:

– *Mısır! Sen pekala bilirsin ki kalbim Dümenk'in bağlarına bağlı ve beni istediğim yere çekmek elindedir?*

– *Şu, görünüşte şaka gibi geçen şey Cemal'in alnını kararttı; Macide'nin saf gözlerine acılı bir bakış getirdi. Numan şaşırılmıştı. Seviye soğukkanlılığını kaybetmeyerek:*

– *Ben Antonius ve Kleopatra dramını hemen ezber bilirim dedi."* (Adivar 1987: 81)

Fahir, ertesi gün Numan'la birlikte vapurla Mısır'a gitmek üzere evi terk eder. Vapurda tanıştığı Miss. Hopkins adlı yaşlı Amerikalı kadın ile aralarında yolculuk boyunca sürekli

felsefeden ve edebiyattan bahsettikleri bir dostluk başlar. Özellikle Dante ve Eflatun'dan çokça konuşurlar.

Fahir, Mısır'da geçirdiği zamanlarda Seviye Talip'ten uzak kalmaya dayanamayarak bir süre sonra İstanbul'a geri döner. Romanın sonunda ise 31 Mart isyancılarına karşı direnen hürriyet neferlerine katılmak üzere evi terk ederek ölüme yürümesi ise sürekli zihnini meşgul eden *Antonius ile Kleopatra* tragedyasıyla doğrudan alakalıdır.

Handan (1912)

Yazarın 1912'de yayımlanan *Handan* romanında Fransız ve İngiliz edebiyatının yansımaları görülür. Mektuplardan müteşekkil romanda, birkaç ay önce Neriman'la dünya evine giren Refik Cemal, arkadaşı Server'in, evlilik hayatına dair detaylı izahatlar beklediği mektubuna cevaben kaleme aldığı mektubunda, arkadaşının bu merakını alaya alarak şunları söyler:

"Fakat dur bakayım; sen tahlili sever bir çocuksun. Ayrıntıya bayılırsın. Paul Bourget ve Halit Ziya ekolü değil mi? Hele Eylül yayınlandıktan sonra hepimizde hayatı didik didik etmek isteği. En tabii davranışlar, istekler ve duygular, hatta gündelik tutumlar -sabah kahvaltısından gecelik terliklerini giyinceye kadar birçok ayrıntı- sebep ve bilinmeyen itici güç tahlil edilmeye değer şeyler diye görülmek âdeti gençlerde sarî bir hastalık oldu." (Adivar ty: 24)

Burada Refik Cemal, arkadaşının kendi hayatına dair detaylı malumat istemesini alaya almak için Fransız realist ve natüralisti Paul Bourget'yi ve Halit Ziya başta olmak üzere, ondan yoğun biçimde etkilenen Servet-i Fünûn edebiyatının ferdin iç dünyasına ve dolayısıyla gündelik hayatın en basit detaylarına inen romancılarına göndermede bulunur. Yine aynı mektupta Neriman'ın, evlerine girip çıkan arkadaşlarını Server'e tahlil eden Refik Cemal, Şehper'i kendisinin henüz tanışmadığı Handan'a benzettiklerini; fakat Neriman'ın bu benzetmeye karşı çıktığını, Neriman'ın şu cümleleriyle ifade eder:

"Handan da her şeyle eğlenir de yine alaycı duygusunu uyandırmaz. İnsan o güldüğü vakit darılmaz; bununki batır. Onun alaylarında yırtmayan bir şefkat vardır. Göreceksin, âdeta Handan'ın eğlendiği adamlara bir zaafı, bir sevgisi vardır. Onun alayını ben Charles Dickens'ın alayına benzetirim." (Adivar ty: 27)

19. yüzyıl İngiliz edebiyatının büyük ustası Charles Dickens'ın hayata alaycı, mizahi bir bakışı vardır ve bu alaycılığını bütün eserlerine büyük bir başarıyla yansıtır. İngiliz edebiyatını iyi bilmeyen Refik Cemal, mektubun devamında Charles Dickens'ın nasıl alay ettiğini bilmediğini de söyler.

Handan, Neriman'a yazdığı bir mektubunda yeni tanıştığı Nazım'ın kendisi üzerinde nasıl bir etki yarattığını ve kendisini onun yanında ne kadar eksik ve yetersiz hissettiğini anlatır. Nazım, Handan'da gördüğü eksikleri tamamlamak ve ondan adeta bir ihtilalci kadın tipi yaratmak üzere, ona tarih, edebiyat, felsefe, sosyoloji konulu dersler vermeye başlar. Selim Bey, derslerden bunaldığını düşündüğü Handan'ı biraz hava değişimi için kardeşi Salim Bey'e götürür. Yemekten sonra Salim Bey'in kütüphanesini gezen Handan, bu zengin kütüphanede Almanca ve İngilizce pek çok eser görür. Handan, ihtiyarlara biraz hoş vakit geçirtmek için onlara Shakespeare'den bazı parçalar okur:

"Salim Bey Hamlet'le Romeo ve Juliet'i pek severmiş. Ne kadar karışıklık, değil mi? Fakat insan bu tuhaf ihtiyarlarda bunu tabii buluyor. Sonunda onlara Hamlet'ten birkaç parça okudum. Önce "olmak yahut olmamak" tiradını, sonra Hamlet'in Ophelia'nın mezarına atladığı tutku sahnesini

Türkçe olarak onlara okudum. Shakespeare'i kulaklarım (kendi ağzımdan olsa bile) ilk defa olarak Türkçe işitiyordu. Dinleyenler kadar ben de büyülenmişim.” (Adivar ty: 57)

Handan'ın *Hamlet*'ten okuduğu parçalar, adeta kendi iç dünyasını ve kaderini işaret ediyor gibidir. Zira Handan, roman boyunca âşık olduğu üç farklı erkek ile arasındaki ilişkilerde bir yandan kendini de gerçekleştirecektir. Nihayetinde en yakın arkadaşı Neriman'ın kocasına âşık olmak, onu tamamen ölüme sürükleyecektir. Nitekim *Hamlet*, Halide Edib'in sanatı üzerinde etkili olan Shakespeare eserlerinden biridir. Yazarın anılarında bahsettiği bir hadise, *Handan* romanından yukarıda alıntılanan sahneyi hatıra getirir:

“Böyle sade bir Türkçeye Shakespeare'i tercüme etmek o zamanın münevverlerinin affedemeyecekleri bir cüretti. Fakat tercümesine başladığım Hamlet'i bastırmaya niyetim olmadığı için, kendi zevkime göre yazıyordum. Shakespeare'in psikolojik ve felsefi düşünceleri dahi, o zamana kadar pek de görülmemiş olan tâbirlerle ifade ettiği göze çarpıyor. Bana da Türkçede aynı şey yapılır gibi geldi.

Salih Zeki Bey, Hamlet'in Fransızcasını okumuş, aslında muazzam kudret ve sanatla değil, eserin fikrî tarafıyla alakadar olmuştur. Ondan dolayı benim tercümem onda büyük bir şevk uyandırdı.” (Adivar 2007: 167)

O dönemde Shakespeare'i sade bir Türkçe ile tercüme ederken bastırmayı düşünmediğini söyleyen Halide Edib, ilerleyen yıllarda, Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsündeysen Shakespeare eserlerini tercüme ederek Türkçeye kazandıracaktır. (Enginün 2008)

Refik Cemal, 23 Temmuz 1905 tarihinde Server'e Londra'dan yazdığı mektubunda, Neriman ile birlikte, Hüsnü Paşa'yla mutsuz bir evlilik yapan Handan ile beraber geçen günlerini anlatırken Handan'la aralarında gelişen fikir arkadaşlığından bahseder ve çoğu zaman Clifford'un *Denemeler*'ini okuduklarını dile getirir. Bu mektupta kendisini determinist, Handan'ı ise mistik bulduğunu anlatan Refik Cemal, felsefe üzerine onunla giriştiği uzun tartışmalardan bahseder. Refik Cemal, yaklaşık bir sene sonra, 25 Ocak 1906'da yazdığı bir mektubunda, Handan'la Clifford'un *Denemeler*'ini yeniden okumaya başladıklarını ve bu doğrultuda hep felsefe konuştuklarını ifade eder. Bu durum Refik Cemal'in hayatında Handan'ın yarattığı derin tesirin bir dışavurumudur. Zira romanın başında Refik Cemal'in Server'e yazdığı mektuplardan İngiliz edebiyatı hakkında pek malumatı olmadığı görülen Refik Cemal, Handan ile birlikte yeni bir edebiyat dünyasını tanımaya ve sevmeye başlar.

Ateşten Gömlek (1922)

İlk kez 1922 yılında yayımlanan ve Milli Mücadele'nin ilk romanı olma özelliğini taşıyan *Ateşten Gömlek* romanında da Batı edebiyatının yansımaları görülür. Romanın anlatıcısı Peyami, İzmir'in işgali esnasında kocasını ve çocuğunu kaybeden, kaçarken kolundan yaralanmış olan Ayşe'yi ilk kez gördüğünde, onun yüzünü uzun uzun inceler. Ayşe'nin dudakları, ona Oscar Wilde'in bir benzetmesini hatırlatır: *“Kendini getiren vapura başını çevirip bakarken yüzünün gözlerinden de dikkate değer olan parçasını, Oscar Wilde'in dediği gibi 'fildişi saplı bir bıçakla açılmış bir kızıl nar' gibi dudaklarını gördüm.”* (Adivar 2017: 35)

Cemal, İhsan ve Ayşe ile tanışana kadar zengin bir ailenin alafranga çocuğu olan Peyami, İstanbul'un işgalinin ardından milli kimliğini kazanmaya başlar ve eski hayatını yargılar. Ancak o zamana kadar Batı kültürüyle hemhal olan Peyami, bu süreçten sonra da çevresindeki bütün

gelişmeler karşısında okuduğu bir roman sahnesini, tetkik ettiği bir tabloyu, dinlediği bir musiki parçasını hatırlar ve çevresini hep bu şekilde algılar. (Enginün 2007: 189)

Peyami, tifoya yakalanıp bilincini kaybederek, kendini bilmez bir halde yatakta yatarken gördüğü hayallerden birinde, Türk düşmanı İngiliz muhabiri Mister Cook'u, Henrik Ibsen'in *Peer Gynt* oyunundaki hayaletle benzetir:

"Ne garip bir hastalıktı. İçinde uzun bir yatak olan bir uçakta korkunç bir hızla durmadan İstanbul'un üstünde uçuyordum. [...] Bir defa Harbiye Nezareti'nin meydanında kımıldanan insan gölgeleri arasından yine Mister Cook'un kafası yükseldi. Peer Gynt'deki hayal gibi gözleri ateşlendi. Yükseldi, yükseldi, kafası uçağa dokunuyordu. Ondan sonra kafamı hiç uçaktan kaldırmadım." (Adivar 2017a: 59-60)

Henrik İbsen'in dünyaca ünlü *Peer Gynt* oyununun masalsi atmosferi ve oyunda çokça geçen cinler, periler ile dolu dünya yazarın daha sonraki yıllarda kaleme aldığı *Kalp Ağrısı* romanında da geçecektir.

Cephede Peyami, şoförlerin uyumadıkları zamanlarda Xavier de Montépin'in romanını okuduklarını günlüğüne şu şekilde not alır:

"Şoförler uyumadıkları ve kumandan taşımadıkları zamanlar Xavier de Montépin'in romanını okuyorlar. Her zaman bir ses ilan ediyor:

'Gelin be! Roman başlıyor!'

Sonra 'Masum kız, çeşmân-ı kebudunu melekâne bir edayla Arman'a refederek dilhıraş bir sedayla kelama agaz etti,' diye devam ediyor." (Adivar 2017a: 149)

Halide Edib, Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da bizzat bulunmuş, cephede yaşanan hadiselerin yanı sıra askerlerin gündelik yaşantısına dair de pek çok gözlem yapma şansına erişmiş bir yazardır. Daha sonra bu gözlemlerini *Ateşten Gömlek* başta olmak üzere pek çok eserinde gerçekçi biçimde işlemiştir. Yazarın son yıllarında kaleme aldığı hatıratının ikinci cildi *Türk'ün Ateşle İmtihanı* da Halide Edib'in savaş yıllarındaki gözlemlerinin, zamanın süzgecinden geçirilerek damıtılmış bir tezahürünü teşkil eder. (Adivar 2017e)

Peyami, İhsan'ın Ayşe'ye duyduğu umutsuz aşkını ise Andersen'in *Kurşun Asker* masalına benzetir ve ona her baktığında içinde derin bir acıma duygusu yükselir:

"İhsan geceleri de sabaha kadar meşgul. Bizim küçük çadırda bir makine gibi telaşsız ve sert emirler veriyor. Ona bakarken içimde ağlamaya benzer bir tebessüm beliriyor. Ona 'Teneke Asker' diye bağırarak istiyorum. Hani Andersen'in masalında bir oyuncak teneke asker vardır. Masanın üstündeki oyuncak kıza âşık olur. Bacağı yoktur fakat tavri pek asker ve kendisi mert bir oyuncaktır. Bir gün hizmetçi kız onu kazayla sobaya atıyor. Çıkardıkları vakit teneke vücudunu küçük kalp şeklinde buluyorlar. İhsan'ı ona benzetiyorum. O da şu seyyardaki yeşil gözlü kıza âşık, onu karşığı dağdaki ateşe atacaklar, o da eriyecek ve kalp şeklinde, acı bir kalp şeklinde toprağa düşecek. Ah sevgili, çelik asker!" (Adivar 2017a: 184)

Peyami de Ayşe'ye âşıktır. Fakat Ayşe ile İhsan'ın vatanperverliğindeki ulvilik karşısında kendisini sıradan, alafranga bir hariciye memuru olarak gören Peyami, Ayşe'yi İhsan'ın daha çok hak ettiğini düşünür. Bu düşüncelerle Ayşe'nin çadırına giderek onunla konuşup, İhsan'la Ayşe'yi kavuşturmayı planlayan Peyami, zihninden geçen karmaşık düşünceler içerisinde Henry Wadsworth Longfellow'un bir masalını hatırlar:

“Akşam oluyor. Vadide çadırlar yine yandı. Siyah insan halkaları ortasında yine alevler oynuyor. Sanıyorum ki gözlerimden kaçan başak dalgaları bütünüyle karanlığa girmeden bana tuhaf bir şey söylediler, o zaman gülüyorum, Longfellow’un bir masalını söylüyorlar. Bu ne kadar acayip bir masal. Sahne Amerika’nın ilk muazzam vahşeti. İşte Sakarya Vadisi’nin ıssız, işlenmemiş sarı çölleri, siyah dağlıkları gibi bir yer. İlk gidenlerden sarı kâğıt yığınları arasında yaşayan mahcup ve genç bir kâtip var. Onun bedeni heybetli, kalbi altından, kolları çelikten silah ve kuvvet adamı olan kocaman bir dostu var. Ne güzel, ne muazzam bir insan. İkisi de aynı güzel kadını seviyorlar. Fakat mutlaka o diyarda kadınlar silah ve doğa adamını severler. Belki de her yerde öyledir. Bunu küçük kâtip biliyor ve güzel kadının yanında bir kedi kadar bile sesini çıkaramıyor. Bir taraftan güçlü dostu da yavaş yavaş üzerinde egemenlik kurduğu vahşi doğadan fazla, kadının güzel gözlerinden korkuyor. O da sevgilinin yanında dilsiz ve korkaktır. Dostuna, kâğıtlar arasında oturan çelimsiz gence diyor ki: ‘Sen git aşkımı sevgiliye söyle, sen kitaplar ve kâğıtların dilinden anlıyorsun, yanık şeyler söyle, beni istesin.’

Ve genç, benim gibi daire ve kâğıt adamı, sevgiliye gidiyor. Bir yanardağ gibi patlıyor. Tıpkı benim başak dalgalarına söylediğim gibi, karşı konulmaz bir kalp hikâyesi anlatıyor. Güzel kadın, güzel gözlerinde belirsiz tebessümle onun ta kalbine bakıyor: ‘Kendin için söyle,’ diyor.” (Adivar 2017a: 185-186)

Peyami İhsan’ın ona olan aşkını anlatmak için Ayşe’nin çadırına giderken aklına gelen bu masal karşısında kendini hain ve kötü bir adam gibi hisseder. Zira Ayşe’ye İhsan’ın aşkını anlattıktan sonra Ayşe’nin, masaldaki kadın gibi, “Kendin için söyle Peyami” diyeceğini hayal eder. Ama her şeye rağmen Peyami metanetini ve sükûnetini korumaya gayret eder.

Kalp Ağrısı (1924)

Halide Edib’in 1924 yılında yayımlanan *Kalp Ağrısı* romanı çapkın bir asker olan Hasan Bey ile modern ve ideal bir Türk kızı olarak teşekkül eden Zeyno’nun umutsuz aşkını merkeze alan bir eserdir. Romanda, Batılı bir eğitim almış olmakla birlikte kendi kültürüne de yabancılaşmamış muhafazakâr bir Türk kızı olan Zeyno’nun, Hasan Bey’e olan karmaşık duyguları merkeze alınır. Hasan Bey, Zeyno’nun yakın arkadaşı olan ve kendisine olan aşkından dolayı ölümün eşğine gelen Azize ile evlenmeye mecbur kalır. Azize’nin tedavisi için onunla birlikte yurt dışına gitmek zorunda olan Hasan Bey, İstanbul’dan ayrılmadan önce son bir kez daha Zeyno’yla görüşür. Zeyno, bu görüşmenin kendisinde bıraktığı derin izi ifade etmek için Sully Prudhomme’dan faydalanır:

“Sabahın ilk ışığına kadar süren hayatımı yazmaya muktedir değilim. Sully Prudhomme’un dediği gibi: ‘Aşktan ölenler ne cennete ne cehenneme gidebilirler. Onlar için ebediyet olmaz, onlar cennet ve cehennemi yaşamışlar ve ruhları heyecanlarına, coşkunluklarına sarf edilmiş, bitmiş, yok olmuştur.’” (Adivar 2017b: 145)

Zeyno, iç dünyasındaki çatışmalardan çok boğulduğunda, kafasını dağıtabilmek için nişanlısı Saffet’ten kendisini bir yerlere götürmesini ister. John Galsworthy’nin *Jocelyn* oyununa giderler ama bu Zeyno için daha da kötü olur çünkü sahnede adeta kendisi ve Hasan Bey’i görür:

“Döndüğüm zaman başımı ellerimin içine aldım deli gibi ‘Niçin gittim, niçin gittim?’ diye kendi kendime haykırıyordum. Sahnede dağ başında yalnız kalan iki insan; ben ve Hasan Bey’dik. Mağara birdenbire elektrik avizeli bir ovaya inkılâp ediyordu. Sonra güzel erkek çocuğun kız olduğunu keşfeden genç âşığın yüzü birdenbire değişiyor, eski esvapları üniformaya inkılâp ediyor, fotöyün arkasından gördüğü kesik saçlı başa doğru geliyor...”

Joslen'in yemini, evlenmemek için bir papazın ahdi, bu defa bir zavallı maskara kızın arkadaşına hayat hissesini, aşk hissesini terk etmesi oluyor.” (Adivar 2017b: 148-149)

Zeyno Hasan Bey'e olan aşkı ile öylesine hemhâl olmuştur ki izlediği her tiyatro oyunu, sinema filmi, dinlediği her musiki parçasında kendisi ile Hasan Bey'i bulmaya başlamıştır. Bu durum Zeyno'ya büyük bir ıstırap verdiği için, bir an önce kalbini teskin etmek ister. Zeyno, üç gün boyunca bu ıstırapı çekmesine rağmen üç gece üst üste *Jocelyn* oyununu izlemeye gider. Zira çektiği ıstırap, aynı zamanda içinde Hasan Bey'in aşkını yaşayabilmesine de vesiledir. Bu sebeple içindeki acıyla birlikte izlediği oyunda her seferinde kendisini ve Hasan Bey'i görmeye devam eder.

Öte yandan Hasan Bey de Zeyno ile benzer bir ruh hali içindedir. Azize, Hasan Bey ile Viyana'da geçen günlerin bütün ayrıntılarını Zeyno'ya yazdığı mektuplarla bildirir. Bir mektubunda bir akşam *Karmen* operasına gittiklerini söyleyen Azize, operayı izlerken Hasan Bey'in nasıl bir ruh haline girdiğini şu sözlerle ifade eder:

“Gece Karmen'i oynuyorlardı. Seni ne kadar hatırladık ve ihtiyarsız hep senden bahsettik. Karmen rolünü yapan (bir İtalyan artistiymiş) esmer, ince, çatık kaşlı, koyu yeşil gözlü, uzun yüzlü bir kadın. Yüzü çatkın, ateşli, daima dediğini etrafına yaptıran, tahakküm eden bir hali var. [...] Hasan'a dedim ki:

- Bu esmer kadınların hepsi sert, hissiz, zalim oluyor, bu ne kaskatı Karmen!
- Benim hoşuma gidiyor. Anadolu çavuşları kadar maiyetine hâkim...
- Yani âşıklarına...
- Tabii...
- Sen böyle kadınlardan hoşlanır mısın, Hasan?
- Ben yalnız senden hoşlanırım, Azize!

Bundan sonra artık rahat rahat seyrettim. Don Jose'yi Karmen kandırıp aldıktan sonra, Çingenelerin elinden onu kurtarmak için almaya gelen ve yalvaran, hani sarışın bir nişanlısı var, iki uzun, sarı örgülü, güzel yüzlü kız, o yalvarırken Hasan'ın gözlerinde yaş vardı.” (Adivar 2017b: 160-161)

Hasan Bey de *Karmen*'i izlediği sırada, *Jocelyn*'i izlerken kendisini ve Hasan Bey'i gören Zeyno gibi, sahnede kendi aşkını görür gibidir. *Karmen*'de Zeyno'yu, Toreador'da kendisini, Don Joze'nin nişanlısında ise Azize'yi görür ve dolayısıyla opera boyunca gözyaşlarına hâkim olamaz.

Hasan Bey, bir akşam Viyana'da yasak bir ilişkiye girdiği Dora adlı İtalyan'la birlikte Henrik Ibsen'in *Peer Gynt* oyununu izlemeye gider. Tıpkı *Karmen* operasında olduğu gibi bu oyunda da Hasan Bey, sahnede adeta Zeyno ile olan aşkını görür gibi olur:

“Hasan, Per Günt'ün kalbinde, dimağında saplanmış bir çivi acılığıyla duran hayali tanıdı. Her sahne değiştiği zaman, Solveg'in sarışın ve hasretli sesi hicranını terennüm ettiği zaman, Hasan gözlerini kapıyor, kalbinde kızıl güllü, kızıl perdeli mütevazı oda canlanıyor, odada kısa saçları, yağmurdan ıslanmış, ince yanaklarına yapışmış bir genç baş kendine bakıyordu. Etrafı çürümüş koyu ve tatlı gözlerinde şimdiye kadar bir kör gibi görmediği ıstırap ve hasret vardı. Bazan alay, bazan acıma, fakat çok zaman zulümle titreyen ateş dudakların şimdi tek bir manası vardı: O kendisi terk etse bile kalbiyle unutamayan müstesna kadınların ebedî olarak bükülen dudaklarındaki şifa bulmayan acılardı.” (Adivar 2017b: 172)

Hasan, oyun boyunca Zeyno'ya olan hislerinin daha net biçimde farkına varmaya başladığını anlar. Kendisini, onu en ihtiyacı olduğu anda terk edip gitmiş bir hain gibi hisseder ve kalbi utançla dolar; oyunu daha fazla izleyemeyeceğini anlayarak, Dora'dan tiyatrodan çıkmalarını rica eder. Otele döndüğünde Zeyno'ya bir mektup yazmaya karar verir. Masanın başına oturup yazmaya başladığında Halide Edib, Hasan'ın zihnindeki karışıklığı "*Prens Hamlet'in divane zihninden Ophelia'ya giden aşk teraneleri kadar karışık ve insicamsız*" olarak tasvir eder.

Sinekli Bakkal (1932)

Yazarın 1932 yılında yayımlanan *Sinekli Bakkal* romanında da Batı edebiyatının izleri görülür. Selim Paşa'nın oğlu Hilmi, Vehbi Dede'den musiki dersleri alan Rabia'yı ilgiyle takip eder. Batı'nın yoğun etkisiyle yetişmiş ve kendi kültürüne yabancılaşmış olan Hilmi, Rabia'nın eşsiz sesinin Türk musikisi ile eğitilerek heba edildiğini düşünür; Peregrini gibi Batı musikisinin ustası olan bir hoca elinde ne kadar eşsiz bir şekil alacağını hayal eder. Böylelikle bir akşam Hilmi, Rabia'nın sesini Peregrini'ye dinletmeye karar verir. Peregrini'den korkan Rabia, Hilmi'nin odasına çekinerek girdiğinde piyanonun başında Hilmi ve Peregrini'den başka Hilmi'nin iki arkadaşının daha hazır bulunduğunu görür. Batı kültürü ile hemhal olmuş gençler, o anın büyüme uygun olacağını düşündükleri, otantik bir mizansen hazırlarlar:

"Sarışın genç -Şûrâ-yı Devlet âzâsından Osman Bey'in oğlu Galip- bir rahle buldu getirdi. Şevki üstüne iki mum yaktı. Hilmi karısının odasından beyaz dantel bir baş örtüsü kaptı getirdi. Rabia'nın başına örttü. Hafız kızın beyaz çerçevesi içinde dar yüzü ile mumun titrek, beyaz alevleri arasında görününce havadaki dram kokusuna kapılan Peregrini piyanonun üstündeki lambayı kıstı." (Adivar 2005: 73-74)

Mum ışığının loşluğunda gördüğü Rabia'nın yüzünü bir Meryem Ana tasvirine benzeten Peregrini, genç kızın gözlerine dalıp gider ve kendi kendine "*Beatris, Dante'ye ilk defa böyle görünmüş olacak*" der. İtalyan müzisyenin İtalyan edebiyatının en büyük isimlerinden Dante'nin Beatris'e olan aşkını hatırlaması, Peregrini'nin Rabia'ya bu aşka benzer bir tutkuyla bağlanacağını da işaretini verir.

Peregrini, Rabia'nın sesini duyunca büyülenir. Daha sonra Rabia'yı bir kere de Vehbi Dede'nin dersinde dinleyen İtalyan müzisyen, Hilmi'ye Rabia'nın kimin kızı olduğunu sorar. "*Ortaoyununda kadın rolü yapan bir serserinin*" cevabını alınca, Peregrini'nin gözünde *Hamlet*'in soytarısı Yorick canlanır. (Adivar 2005: 81) Nitekim Peregrini'nin zihninde, arkadaşları ile sürekli ihtilalden bahseden Hilmi Bey, zengin, züppe tavırlarıyla *Hamlet*'i canlandırıyor: "*Hilmi, o gayritabii düşünen karışık kafalı âciz bir Hamlet örneğiydi. Öyle bir Hamlet ki bin bir hortlak hayali onu muayyen bir ideal için şiddete, hatta en ufak bir harekete bile sevk edemez.*" (Adivar 2005: 84)

Nejat Efendi, Vehbi Dede ve Kanarya ile alaturka musiki ile Batı musikisi üzerine yaptığı bir tartışmanın sonunda odasına dönerken aklına *Macbeth*'ten bir cümle gelir: "*Bir divanenin kendi kendine tekrar ettiği bir masal*" (Adivar 2005: 299)

Peregrini, Müslüman olup, Osman ismini alır ve Rabia ile evlenir. Evliliklerinin ilk günlerinden birinde, bir akşam yemek yerlerken dışarıdan bariton bir sesin Alfred de Musset'nin "*Ayrılmak biraz ölmektir*" şarkısını söylemeye başladığını duyarlar. Rabia, Hilmi Bey'in Dürnev'i Beyrut'a götüreceği zaman, bu parçayı karısı Sabiha Hanım'a söylediğini hatırladığını söylediğinde Osman "*Ayrılık türküsü...*" diyerek dudak buker.

Tatarcık (1939)

Sinekli Bakkal'ın Rabia'sı ile Osman'ın evliliğinden oluşan sentezin müspet bir sonucu olarak dünyaya gelen Recep, 1939'da yayımlanan *Tatarcık* romanının ideal kahramanı olarak tezahür eder. Romanda "Yediler" olarak adlandırılan ve her biri Cumhuriyet toplumunun farklı katmanlarını ve ideolojilerini temsil eden yedi gencin hayalleri ve tercihleri üzerine kurulu romanda bir akşam hararetli bir tartışma baş gösterir. Komünizm ideolojisine inanan Safa ile Recep arasında gelişen tartışmada Recep, Safa'nın komünizme dair iddialarını çürütmeye çalışır fakat komünizmin etkisiyle materyalist bir dünya görüşünü benimsemiş olan Safa, geçmişin duygularını ve hayallerini yansıtan her türlü olguya karşı olduğunu şiddetle dile getirir. Tartışma esnasında Recep'in cümlelerini fazla edebi bulan Safa, onu İngiliz edebiyatından alınma cümlelerle kendi iddialarını çürütmeye çalışmakla itham eder ve alaya alır:

"Ben tarif filan dinlemem. Ben yeni yollarla eski softalığa doğru gidemem."

'Ben de yeni softalıkla kafamı zincirleyemem.'

[...]

'Bu da Shakespeare'den olacak... Artık bu devirde o köhne herifin köhne yazıları geçmez.'

'Okudun da mı söylüyorsun Safa?'

'Niçin okuyayım? İndekileri bilmiyor muyum? Macbeth gibi dejenere kralların öldürdükleri rakibin hayalini ziyafet sofrasında görmeleri... Bezirgânların psikolojisi... Büyük şiirmiş, büyük nesirmiş, bunlar bana vız gelir... Ben içimdeki fikre bakarım. Bugün kurmak istediğim dünya nizamına yarar yeri var mı yok mu? Sanat mikyası da, ilim mikyası da benim için bundan ibaret.'" (Adıvar 2015: 200-201)

Komünizm ideolojisine karşı duruşu fikir yazılarında ve dönemin diğer romanlarında açık bir şekilde görülen Halide Edib'in dünya edebiyatının en büyük sanatçılarından Shakespeare ile alay eden materyalist Safa'nın düşüncelerini benimsemediği açık biçimde görülür.

Sonsuz Panayır (1946)

Batı edebiyatının en yoğun ve zengin biçimde yansıdığı Halide Edib romanı, hiç şüphesiz, ilk kez 1946 yılında yayımlanan *Sonsuz Panayır*'dır. Roman, İngiliz şair John Keats'ın mektuplarından alınmış bir cümleyle başlar: "Gelecek devrin başında duran başka ruhlar da var... Uzak bir pazaryerinden gelen kudretli uğultuyu duymuyor musunuz?" (Adıvar 2016: 11)

Romanda eleştirilerini yönelttiği, iki binler olarak adlandırılan türedi sınıfını okura tanıtırken Halide Edib, alaylı bir ifade kullanır:

"Sakin bunu Ksenofon'un on binleri gibi mütemadi fakat muntazam bir ricatle geri giden tarihî bir ordu sanmayın, çünkü bunların ileri veya geri yürüyüşleri akla hayret veren bir sıçrayıştan ibarettir. Onları yediler, dokuzlar, kırklar gibi mübalağa edilmiş ermişler zümresi diye de düşünmeyin, çünkü onların erdikleri şey hiç de dervişin muradı değildir. İki binler, bir rivayete göre Taksim'den Şişli'ye yayılan; bir rivayete göre Kadıköy ve Adalar da dâhil bütün İstanbul'a çalın satan milyonerlerin etiketidir." (Adıvar 2016: 24)

Romanın farklı bölümlerinde Shakespeare'e çeşitli göndermeler mevcuttur. Romanın başkahramanı Ayşe, çok para kazanmak ve üst sınıfa mensup olmak hayalini kuran modern bir Türk kızıdır. Bu hevesle çocuklarına ders vermek üzere evlerine gitmeye başladığı Bolluk ailesi, ona hiç tanımadığı hayatları gözleme ve tercihini yapma fırsatını verecektir. Bollukların evi Şaş-Bak Pavyonu'nun arka kapısına bakmaktadır. İki binlerin eğlence anlayışını görmesi için Ali

Bey, Ayşe'yi bir akşam buraya götürmeyi teklif eder. O sırada çocuklar da bazı geceler pavyonun arka kapısına bağlanan bir eşeğe duydukları sevgiyi anlatmaya başlarlar. Behire Bolluk, Müfide'nin eşekten bu kadar heyecanla bahsettiğini görünce Shakespeare'in ünlü eserine göndermede bulunarak, "*Müfide sen Yaz Gecesi Rüyası'nda eşeğe gönül verene benziyorsun,*" diye güler. (Adivar 2016: 36)

Pavyonda eşiğin sahneye çıkmasını beklerlerken Süleyman Bolluk, Ayşe'ye eşiğin sahnede nasıl bir gösteri yapacağı hakkında "*Evet, doktorlara hücum moda olalı, bu eşek Kayserili bir doktorun, eşek üstünde köyleri dolaşarak doktorluğu nasıl istismar ettiğini gösteren bir numara yapar. Doktor eşiğin üstünde, doktor geliyor, diye bağırır. Heybesinde bin derde deva bir ilaç, iğne, makine, hap, şurup vesaire...*" (Adivar 2016: 53) diye malumat verirken; Behire Bolluk, Süleyman Bolluk'un anlattıkları karşısında İngiliz oyun yazarı Ben Johnson'un piyeslerini hatırlar.

Ayşe, Uzman Palas'ta devrin modası gereğince bir ruh çağırma seansı düzenlendiğine şahit olur. Bolluk ailesiyle birlikte Uzman Palas'a ilk kez adımını atan Ayşe, çevresini dikkatle gözlemler. Bolluklar, geldiklerinde, odalardan birinde yeşil çuha kaplı masalarda diğer konuklar dörderli dörderli kâğıt oynamaktadırlar. Ayşe'nin gözü Üftade Hanım'a ilişir ve aklına *Macbeth* gelir: "*Üftade Hanım'ı Macbeth cadılarının kuru pençelerini hatırlatan; uçlarına birer kırmızı böcek yapıştırılmış gibi duran boyalı tırnaklı elleri, ömrü kumar masalarında geçenlerin hokkabazvari sürat ve maharetiyle kâğıt karıştırıyordu.*" (Adivar 2016: 210)

Ruh çağırma seansında Şermin ile Nermin, bir Kızılderili ruhunun geldiğini söylerler, ruh çağırma seansının tamamen mizansen olduğunu düşünen Bolluk ailesi, bu işi anlamlandırmaya çalışırken Behire Bolluk'un aklına Şermin ile Nermin'in Longfellow'un "*The Song of Hiawatha*" şiirini okudukları gelir:

"*Behire Bolluk, 'Buldum, buldum!' diye ellerini çırpı. 'Deminden beri Amerikan yerlisi numarasının nereden çıktığını düşünüyordum. Şimdi buldum. Şermin'le Nermin, Longfellow'un 'Hiawatha' şiirini okuyorlar. Müfide'ye bu şaire ait resimler olup olmadığını sormuşlar. Belki çocukların da bu oyunda parmağı var.'*" (Adivar 2016: 223)

İyi bir eğitim almış ve Batı kültürünü iyi özümsemiş olan Behire Bolluk, çevresindeki hadiseleri hep iyi bildiği İngiliz edebiyatından örneklerle somutlaştırır. Bunun bir başka örneği romanın sonlarında tezahür eder: Ayşe, Firuzan Tıngır'ı Burhan Körbalta'nın mizacının olumsuz bir ters örneği olmakla suçladığında, Firuzan Tıngır'ın verdiği "*Yanıyorsunuz Ayşe Hanım. Biz Burhan'la iki ikiz gibi birbirimize benzeriz. İkimizin de gayesi birdir... O da, ben de daha iyi bir dünya peşindeyiz.*" cevabı üzerine Behire Bolluk yine İngiliz edebiyatını hatırlar: "*Huxley'nin 'Eyi Yeni Dünya'sı gibi mi?'*" (Adivar 2016: 317) Nitekim Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* romanı dünya edebiyatının en çarpıcı distopya örneklerinden birini teşkil eder. Bu bakımdan Behire Bolluk'un verdiği cevap son derece imalıdır. 1932'de yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* romanı Halide Edib'i etkilemiş İngiliz edebiyatı örneklerinden biridir. Nitekim yazar, bu roman yayımlanmadan yıllar önce Ayin Tura adlı bir yetimhaneyi ıslah etmek üzere Lübnan'da bulunduğu sırada kimsesiz çocukların durumunu gözlemlerken aile kurumunun önemini idrak eder. Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*'de bu düşüncesini şu şekilde dile getirir:

"*İnanamıyorum ki ne kadar ileri olursa olsun insanîyet aile yuvasının ve ananın yerini tutabilecek bir şey bulamamıştır. Ne kadar fennî usullere tâbi olarak işlerse işlesin, hiçbir müessese onların yerini tutamıyor. İnanıyorum ki eğer aile sisteminin yerini tutabilecek resmî bir sistem*

bulunsa ve tatbik edilse, mutlak insan cinsinin hüviyetinde esaslı bir değişme olacak ve bu değişme daha iyi değil, daha çok fena olacaktır." (Adivar 2007: 320)

Nitekim yazar, yıllar sonra yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* romanının bu tür bir değişmenin insanlığı ne garip bir hale sokacağını karikatürize ettiğini belirtir.

Ayşe, çalışmaya başladıktan sonra kadınların çalışmasından rahatsızlık duyan amiri tarafından sürekli hor görülür. Bir gün amiriyle girdiği bir tartışmada, amirinin *"Burada yalnız amirler, yalnız mevki sahipleri düşünür, anladınız mı bayan?"* demesi üzerine Ayşe'nin aklına yine Shakespeare gelir:

"Vaktiyle Hamlet, intihardan sonraki meçhulden ürkerek, 'Liyakat ehlinin liyakatsizler tarafından tezyifine; mevki sahiplerinin (amirlerin) hakaretine...' tahammül etmişti. Ayşe bunlara bu akşam ayak basacağı apartmanın yolundaki taşlar ve dikenler diye tahammül ediyordu." (Adivar 2016: 285)

Romanın modern bir derviş gibi çizilen kahramanı Ali Bey'in babası bir paşadır, annesi ise devrine göre iyi eğitim görmüş, okur bir yazar kadın olması bakımından dikkat çeker. Nitekim ailesi öldükten sonra Ali Bey, bilhassa annesinin kütüphanesinde mevcut kitaplara gözü gibi bakar, kimseye vermez. Bu kitaplar içerisinde Hüseyin Rahmi'nin romanları, *Muhammediye*, *Ahmediye*, *Kur'an-ı Kerim* ve *Mesnevi* tercümesinin yanı sıra Alexandre Dumas tercümeleri de mevcuttur.

Ali Bey de Batı kültürünü ve edebiyatını iyi biçimde özümsemiş bir modern Türk tipi olarak sosyete hayatında karşılaştığı hadiseler karşısında zaman zaman aklına Batı edebiyatından örnekler gelir:

"Felix'in Paris'te ekseri tekrar ettiği Shelley'den iki mısrayı hatırladı: 'Hayat, alacalı bir cam kubbe gibi ebediyetin beyaz nurunu lekeliyor.' Bu alaca cam kubbenin altındakiler oradan ayrılmamak için hayatta katlanamadıkları şey yok. Mutlak bu alaca kubbenin akıl sır ermeyen bir ömrü var. Öyle olmasa neden bu akla sığmayacak kadar karışık, kalabalık İstanbul'un sinsî sükûnunu bırakıp Beyoğlu Caddesi'ni sel gibi basacaktı?" (Adivar 2016: 357-358)

Ayşe, sayelerinde yakından tanıma fırsatı bulduğu sosyete hayatını gözlemledikçe Bolluk ailesi ile Safitürk ailesi arasında büyük bir rekabet olduğunu fark eder. Ancak bu yeni tanıdığı dünyada meseleler arasındaki karmaşıklığı anlamlandırmaya çalışmak Ayşe'nin kafasını yormaktadır. Yazar, Ayşe'nin çözmeye çalıştığı sosyete hayatındaki karmaşık ilişkiler ağını çözenin güçlüğüne şu sözlerle ifade eder:

"Bu yeni hayat ne iç içe ne karışık hislerin, menfaatlerin, rekabetlerin çatıştığı bir yerdi! Üstü kuru laf, altı acı, rahatsız, istikameti ve faydası bilinmeyen bir çarpışma! O kadar teferruat, hem de o kadar değişen teferruat hâkimdi ki, bu hayatı yakalayıp romana sokmak değil Ayşe'ye, belki Balzac gibi, Dickens gibi romancılara nasip olamazdı." (Adivar 2016: 284)

Ayşe ile evlenmek isteyen Burhan, Ayşe'nin sosyete muhitlerine fazlaca girip çıkmasıyla bozulacağından endişe eden amcası Ali Bolluk'un içindeki şüpheleri gidermek isterken kendini Don Kişot'a benzetir: *"Ayşe Hanım'ın, Taksim'in fesat ocağına girdiğini takdir ediyorsun değil mi amca? Fakat ben varken merak etme. Ben bu tarafın bütün tehlike işaretlerini ezberden öğrendim. Şimdilik ben bir modern Don Kişot olacağım, icap ederse değirmenlerle dövüşüp onu tehlikeden koruyacağım..."* (Adivar 2016: 297)

Romanın ressam kahramanı Ferdi Uysal, toplumdaki dejenere ve türedi tipler ile sanat vasıtasıyla kurduğu ilişkileri ve onlara dair gözlemlerini günlüğüne sık sık not eder. Zenginlerin

hayatına dair dinlediği hikâyeler ise ona bazan Moliere'in oyunlarını hatırlatır: “*Açıkgöz kulağıma öyle şeyler fısıldadı ki ağızım açık kaldı. Güya bütün büyük ve küçük milletlerin gizli servis bütçeleri bu herifin elindeymiş... Adeta Moliere'den bir komedi pasajı tekrar ediyor gibi geldi.*” (Adivar 2016: 132)

Akile Hanım Sokağı (1958)

1958 yılında yayımlanan Akile Hanım Sokağı, başkişi Nermin'in ağzından anlatılır. Dolayısıyla gelişen hadiseler Nermin'in gözünden okura akseder. Nermin, küçük yaşta annesini ve babasını kaybettiği için teyzesi ve eniştesinin yayında büyür. Eniştesi Samim Bey elçi olduğu için Nermin de yurtdışını iyi biçimde tanıma fırsatı bulmuş, Batı tarzı eğitim almış, İngilizceyi ve İngiliz kültürünü çok iyi bilen bir Türk kızıdır. Bu doğrultuda Nermin'in hayata bakışı biraz da Batı kültürünün süzgecinden geçmek suretiyle yapılır. Nitekim hariciyeci Tarık Bey ile on beş yıldır evli olan ve Ankara'ya yerleşen Nermin, Tarık Bey Roma'ya giderken ilk defa olarak Nermin'i götürmek istemediği için, kocasını İstanbul'da, eniştesi ile teyzesinin evinde beklemeye karar verir. İstanbul'a geldiğinin ertesi günü sıkılmaya başlayan Nermin, vakit geçirmek için sokaktaki hayatı gözlemlerken gözü karşıdaki kırmızı konağa takılır. “Akile Hanım Konağı” olarak bilinen bu konağı incelerken, Nermin'in gözünde *Romeo ve Juliet* sahnesi canlanıverir:

“Konağın iç kapısına iki tarafı mermer merdivenli, gene bir mermer sahanlıktan giriliyor. Üstü kapalı, etrafını asmalar süslemiş. Ortasında henüz söndürülmemiş yeşil bir fener duruyor. Bahçeye bakan tarafında, demir parmaklıkların yeşil yapraklı örtüleri arasında bir genç kız durduğunu tahayyül edebilirsiniz... Çünkü bu yer insana Romeo-Jülyet piyesindeki Jülyet'in kameriyesini hatırlatıyordu.” (Adivar 2017c: 50)

Teknik Üniversite'yi bitirdikten sonra yıllarca yurtdışında çalışan ve Türkiye'ye döndükten sonra bütün müteahhitlerce aranan bir mühendis haline gelen Sadi Arslan da fırsat buldukça çeşitli ev toplantılarına katılarak çevresindekileri gözlemler ve bu toplantılarda modern Türk toplumunun çarpıklıklarına dair anlatılan dedikoduları hatıratına not eder. Bu toplantılardan birinde mahallenin dedikoducusu İfakat Hanım'ın mahallede olup biten çarpık ve ahlak dışı ilişkilerine dair anlattıkları ise Sadi Bey'in aklına James Joyce'un *Ulysses* romanını getirir:

“Bilmem neden, ben James Joyce'un vaktiyle İngiltere'de men edilen, kendisinin de Fransa'da yaşamasına sebep olan, galiba Türkçe'ye de tercüme edilmiş bulunan Ulysses adlı meşhur romanını hatırladım. Evet, kıyamet alâmeti sadece atom bombası değil. Atom bombası nihayet dünyaya son verir, fakat bu umumileşen, hayvaniyete doğru giden hayat tarzları, medenî nizam denilen vaziyeti bozacak. İnsanlar tekâmül sahasında nasıl hayvaniyetten zahiren olsun ayrılmışlarsa, şimdi tekâmül sona erdiği için hayvaniyete dönecekler.” (Adivar 2017c: 197)

Akile Hanım Sokağı romanından sonra Batı edebiyatı izlerinin romanlarına eskisi gibi yansımadağı çok net biçimde görülür. Yazarın ömrünün son yıllarında kaleme aldığı bu romanlarda Batı edebiyatına dair yazar ve metinlerin sadece birer isimden, okunan bir kitaptan ya da bir tiyatro oyunundan ibaret olduğu dikkat çeker.

Kerim Usta'nın Oğlu (1958)

Çerkes asıllı bir vatansever olan ve Milli Mücadele yıllarında çetecilik yapan muhallebici Kerim Usta'nın oğlu Doktor Kasım'ın kendi yazdığı hayat hikâyesinden ibaret olan ve ilk kez 1958 yılında yayımlanan *Kerim Usta'nın Oğlu* romanında Fransız yazar Alexandre Dumas ve İngiliz filozofu Bertrand Russell'in bahsi geçer.

Kadınlarla münasebetinin ilk kez lise yıllarında başladığını yazan Doktor Kasım, lise son sınıfta edebiyat hocalarının öncülüğünde birkaç arkadaşıyla *Kamelyalı Kadın* oyununu sahneye koymaya karar verdiklerini, kendisini de “Armand” rolüne uygun bulduklarını söyler. Bu vesileyle Marguerite rolünü alan Sultan’la nasıl sevgili olduklarını anlatır.

Doktor Kasım, tıbbiyede okurken bir yandan para kazanmak için çalışmaya başladığı Medrano Sirki’nde gişede otururken iş aramaya gelen bir genç kızla münasebetini aktarır. Kız işe başladıktan sonra onunla yakınlaşmak isteyen Kasım, kızın kitap okuduğunu görüp, ne okuduğunu sorunca kız, elindeki İngilizce kitabı Kasım’a uzatır. Kitap, Bertrand Russell’ın felsefeye dair bir eseridir. Kasım kısa bir süre sonra kızın konuşmalarından onun bir sosyalist olduğunu anlar ve ona karşı temkinli davranmaya başlar.

Sevda Sokağı Komedyası (1959)

Halide Edib’in 1959 yılında yayımlanan romanı *Sevda Sokağı Komedyası*’nın kahramanı Leylâ, bir gece Milton’un *Kaybolan Cennet*’ini okur, bir yandan da yaşlı kocası Macit’e Âdem ile Havva’nın cennetten nasıl kovulduklarını anlatır. (Adivar 2011:106)

Çaresaz (1961)

Halide Edib’in 1961’de yayımlanan son romanı *Çaresaz*’da Batı edebiyatına dair Dante ve Shakespeare isimleri yer alır. Romanın başkahramanı Mediha ile Münir, ilk tanıştıklarında yazarlık yönlerinin ortak olduğunu öğrenerek edebiyat üzerine sohbet başlarlar. Münir neler yazdığını anlatmaya başlayınca sohbet şu şekilde gelişir:

“*Bir cehennem meskûnuna, isterseniz mahkûmuna deyiniz, âşık olan bir meleğin manzum hikâyesi.*”

‘*Siz Dante’nin ‘Cehennem’ini okudunuz mu?*’

‘*Evet ama ondan ilham almadım.*’

‘*O halde nereden?*’

‘*Kendimden, yani cehennemdeki mahkûm benim. Orada yanarken yahut da soğuktan donarken gönlümü bir melek teskin etsin istiyorum.*” (Adivar 2017d: 21)

Münir Bey’e bakmak üzere işinden ayrılan ve evde özel İngilizce dersleri vermeye başlayan Mediha, derse yeni katılan gencin bilgisini yoklamak üzere İngiliz edebiyatında en çok kimi sevdiğini sorup, “Shakespeare” cevabını alınca Mediha, *Hamlet*’ten parçalar okumaya başlar. “*Olmak veya olmamak, işte mesele bu*” diye başlayan kısmı okurken ise, adeta kendi iç dünyasının karmaşasından kaynaklı olarak, kelimeler adeta ruhunun derinliklerinden gelir.

Sonuç

Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile birlikte yüzünü tam anlamıyla Batı’ya dönen Türk aydınları, Batı kültürünü, sanatını ve bilimini bu dönemden itibaren yakından takip etmeye başlarlar. Batı edebiyatına dair ilk örnekler de tercüme vasıtasıyla Türk edebiyatına bu dönemden itibaren yansımaya başlar. Tanzimat Dönemi’nde Batılı bir tür olarak edebiyatımızda önce tercüme, kısa bir süre sonra da telif örnekleri görülmeye başlanan roman türü, Türk okurunun en sevdiği tür olarak öne çıkar. Dönemin siyasi ve sosyal atmosferine de çok uygun olduğundan dolayı Fransız romantizminin derin izleri bu dönemden itibaren Türk edebiyatında etkili olur. İlerleyen yıllarda Batı edebiyatını daha sistemli biçimde kavramaya başlayan yazar ve şairler üzerinde ise realizm, natüralizm gibi akımlar romantizmin yerini almaya başlar.

Halide Edib, Milli Edebiyat Dönemi'nden itibaren, ölümüne kadar kaleme aldığı eserleriyle Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olur. Özellikle Tanzimat yıllarından başlayarak, Türk toplumunun en temel meselelerinden biri haline gelen Doğu-Batı meselesine, o zamana kadarkilerden farklı bir bakış açısı geliştiren Halide Edib, Doğu ile Batı kültürünü hem kendi bünyesinde hem de eserlerinde sentezlemeyi başarabilen önemli bir şahsiyettir. Onun bu senteze ulaşabilmesinde, küçük yaşlarından itibaren aldığı eğitimin rolü oldukça büyüktür. Yazar, iyi bildiği Batı edebiyatını romanlarına da çeşitli biçimlerde yansıtır.

Çalışmada Halide Edib'in romanlarına Batı edebiyatının yansımalarına dair tespit edilen olgular maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

1. Romanlardaki kahramanlara genel olarak bakıldığında gerek kadın kahramanların gerekse erkek kahramanların çoğunlukla Batı tarzı eğitim aldıkları ve Batı kültürünü, sanatını iyi bir biçimde özümstedikleri görülür. Bu doğrultuda kahramanlar, çevrelerinde gelişen hadiselerle Batılı bir perspektiften bakmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Gelişen olaylar karşısında kahramanların aklına okudukları ve etkilendikleri eserlerden sahneler gelir ve durumu, o romandaki sahneden anladıkları biçimde yorumlarlar.

Seviye Talip'te Fahir, kendisini *Antonius ile Kleopatra*'nın kahramanı Antonius ile bağdaştırır. Roman boyunca imkânsız aşkı ile bu tragedyaya arasında bağ kurmaya devam eder. *Ateşten Gömlek*'te Peyami, yıllar sonra ilk kez gördüğü Ayşe'nin yüzünü incelerken aklına Oscar Wilde'nin bir tasviri gelir. Batı edebiyatını iyi bilen ve İstanbul'un işgaline kadar da alafranga biçimde yaşamayı sürdüren Peyami, cephede geçirdiği günlerde de çevresindeki hadiseler karşısında hep Batı edebiyatını hatırlar: İhsan'ı Ayşe'ye olan aşkıdan dolayı "Kurşun Asker"e benzetmesi, onların arasını yapmak üzere Ayşe ile konuşmaya giderken Longfellow'un bir masalını hatırlayarak, içinde bulunduğu durum ile masalı bağdaştırması buna örnek teşkil eder. *Kalp Ağrısı*'nda Zeyno, *Jocelyn*'de; Hasan ise önce *Karmen*'de, ardından *Peer Gynt*'de kendi aşklarını görürler. *Sonsuz Panayır*'da Ayşe, yaşadığı hadiseler karşısında iyi bildiği İngiliz edebiyatını ve bilhassa Shakespeare'i sık sık hatırlar. Behire Bolluk, çevresinde gerçekleşen her hadise karşısında İngiliz edebiyatından çeşitli sahneler hatırlar. *Akile Hanım Konağı*'nın modern ve Batı kültürüyle hemhal olan mühendis kahramanı Sadi Bey, mahallelerinde dönen çarpık ilişkilere dair dedikoduları duyduğunda gözünün önünde James Joyce'un *Ulysses*'i canlanır.

2. Tanzimat'tan itibaren, dönemin dış politikaları ile de doğrudan alakalı olmak suretiyle, Türk yazarları yoğun bir biçimde Fransız edebiyatına yönelirler. Bu da 19. yüzyılda Türk edebiyatında Fransız edebiyatının ve bilhassa Fransız romantizminin etkisini büyük ölçüde artırır. Halide Edib ise aldığı eğitim dolayısıyla Fransız edebiyatından ziyade İngiliz edebiyatına yönelmiş sanatçılarımızdandır. Bu durum, onun romanlarına da yansır. Ekteki tabloda da açık biçimde görüleceği üzere, yazarın romanlarında İngiliz yazar ve şairlerinin bahsi daha çok geçer. Küçük yaşlarından itibaren, babasının etkisiyle, İngiliz tarzı bir eğitim alan Halide Edib'in roman kahramanları da yazar ile aynı doğrultuda eğitim alırlar. Dolayısıyla kahramanların hayata bakış ve algılayış biçimlerinde İngiliz kültür ve sanatı ağırlıklı biçimde etkili olur. Aşağıdaki tablo incelendiğinde Halide Edib'in romanlarında 12 farklı İngiliz yazarının/şairinin zikredildiği, buna karşılık Fransız edebiyatından 8 farklı yazar/şairin isminin geçtiği açık biçimde görülür.

3. Halide Edib'in romanlarında en çok bahsi geçen yazar ise, hiç şüphesiz, Shakespeare'dir. Halide Edib, Shakespeare'in kendisi üzerinde ne kadar büyük bir etkisi olduğundan hem hatıratında hem de muhtelif yazılarında bahseder. Aşağıdaki tablo incelendiğinde, çalışmada Batı edebiyatının izleri tespit edilen 11 romanın 8 tanesine Shakespeare'in yansıdığı görülür.

Shakespeare'in eserleri içerisinde en çok bahsi geçen eser ise *Hamlet*'tir. *Handan*, *Kalp Ağrısı*, *Sinekli Bakkal*, *Sonsuz Panayır* ve *Çaresaz* romanlarında *Hamlet*'in bahsi farklı biçimlerde geçer. *Hamlet* dışında Shakespeare'in Halide Edib romanlarında bahsi geçen diğer eserleri *Antonius ile Kleopatra*, *Machbeth*, *Romeo ve Juliet* ile *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'dır.

4. Halide Edib'in romanlarına Batı edebiyatının yansıdığı biçimlerindeki çeşitlilik ve yoğunluk, onun eserlerini metinlerarasılık araştırmalarının da bir konusu ve dolayısıyla zengin bir malzemesi haline getirir.

Halide Edib, aldığı eğitimin etkisiyle Türk toplumunun en büyük meselelerinden biri olan Doğu-Batı meselesini bir çatışma unsuru olmaktan çıkararak senteze ulaştırmayı başarabilmiş bir sanatçıdır. Batı kültür ve edebiyatını küçük yaşlarından itibaren özümseyen ve kendini bu yolda sürekli olarak geliştirmeye devam eden Halide Edib, kahramanlarına da kendisinininkine benzer bir perspektiften bakılabilmıştır.

Kaynakça

- Adivar, Halide Edib. *Seviye Talip*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1987.
- _____. *Handan*. İstanbul: Atlas Kitabevi, ty.
- _____. *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2005.
- _____. *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Can Yayınları, 2007.
- _____. *Sevda Sokağı Komedyası*. İstanbul: Can Yayınları, 2011.
- _____. *Kerim Usta'nın Oğlu*. İstanbul: Can Yayınları, 2012.
- _____. *Tatarcık*. İstanbul: Can Yayınları, 2015.
- _____. *Sonsuz Panayır*. İstanbul: Can Yayınları, 2016.
- _____. *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları, 2017a.
- _____. *Kalp Ağrısı*. İstanbul: Can Yayınları, 2017b.
- _____. *Âkile Hanım Sokağı*. İstanbul: Can Yayınları, 2017c.
- _____. *Çaresaz*. İstanbul: Can Yayınları, 2017d.
- _____. *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Can Yayınları, 2017e.
- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2013.
- Argunşah, Hülya. "Milli Edebiyat", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. İstanbul: Grafiker Yayınları, 2007.
- Enginün, İnci. *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Enginün, İnci. "Halide Edib'in Eserlerinde Amerikalılar", *Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Enginün, İnci. *Türkçede Shakespeare*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Özdemir, Serkan. *Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Alt Metinler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Perin, Cevdet. *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*. İstanbul: Pulhan Matbaası, 1946.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 2003.

EK

ESER	YAZAR	ÜLKE
Seviye Talip (1910)	Shakespeare	İngiltere
	Dante	İtalya
	Eflatun	Antik Yunan
Handan (1912)	Paul Bourget	Fransa
	Charles Dickens	İngiltere
	Shakespeare	İngiltere
	Clifford	İngiltere
Ateşten Gömlek (1923)	Oscar Wilde	İngiltere
	Xavier de Montépin	Fransa
	Henrik Ibsen	Norveç
	Hans Christian Andersen	Danimarka
	Henry Wadsworth Logfellow	A.B.D.
Kalp Ağrısı (1924)	Sully Prudhomme	Fransa
	John Galsworthy	İngiltere
	Prosper Mérimée	Fransa
	Henrik Ibsen	Norveç
	Shakespeare	İngiltere
Sinekli Bakkal (1936)	Dante	İtalya
	Shakespeare	İngiltere
	Alfred de Musset	Fransa
Tatarcık (1939)	Shakespeare	İngiltere
Sonsuz Panayır (1946)	John Keats	İngiltere
	Ksenofon	Antik Yunan
	Shakespeare	İngiltere
	Ben Johnson	İngiltere
	Cervantes	İspanya
	Alexandre Dumas	Fransa
	Moliere	Fransa
	Henry Wadsworth Longfellow	A.B.D.
	Honore de Balzac	Fransa
	Charles Dickens	İngiltere
	Aldous Huxley	İngiltere
Percy Bysshe Shelley	İngiltere	
Âkile Hanım Sokağı (1958)	Shakespeare	İngiltere
	James Joyce	İngiltere
Kerim Usta'nın Oğlu (1958)	Alexandre Dumas	Fransa
	Bertrand Russell	İngiltere
Sevda Sokağı Komedyası (1959)	Milton	İngiltere
Çaresaz (1961)	Dante	İtalya
	Shakespeare	İngiltere

Tablo: Halide Edib'in romanlarına yansıyan Batılı yazar ve şairler